

ЛАВРОВИЧ Ю. В.

аспірантка кафедри міжнародного та європейського права,
E-mail: yu.misko@ukma.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7581-3451>
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Київ, 04070, вул. Григорія Сковороди, 2

ДОКАЗОВА РОЛЬ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ У ВСТАНОВЛЕННІ
ГЕНОЦИДНОГО НАМІРУ СУДАМИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ
МКТР, МТКЮ ТА МС ООН

АНОТАЦІЯ. Вступ. На основі аналізу практики Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (МКТР), Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (МТКЮ) та Міжнародного Суду ООН встановлено, що історичний та соціально-історичний контекст міжгрупових відносин відіграє суттєву, хоча й допоміжну, роль у доведенні злочину геноциду.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Історичний контекст дозволяє виявити багатовимірні передумови формування геноцидної ідеології, що включає першочергово дегуманізацію цільової групи та широкомасштабну пропаганду, яка маніпулює і викривлює історичні наративи задля мобілізації ненависті та легітимізації насильства. Така стратегія сприяє створенню ідеологічного фундаменту, на якому будуються системні політичні та соціальні механізми, що уможливають вчинення злочину геноциду. Історичні приклади, зокрема геноцид хуту проти тутсі в Руанді, етнічна війна у Боснії і Герцеговині та багатовікова загарбницька практика Російської Федерації щодо України, демонструють, що геноцид є тривалим процесом, який полягає не лише у фізичному вбивстві осіб, але й у систематичному поневоленні та гнобленні представників певної групи, знищенні культури та мови. У випадку російсько-українських відносин зафіксовано послідовну політику, спрямовану на знищення української мовної, культурної та державної ідентичності, що створює переконливу доказову базу для кваліфікації цих дій як геноциду. Проте, відповідно до існуючої міжнародної практики та Конвенції про запобігання злочину геноциду 1948 року, соціально-історичний контекст не розглядається як самостійний доказ, а виконує роль контекстуального чинника, що підсилює інші докази, зокрема щодо наявності спеціального наміру (*dolus specialis*) на знищення групи. Результати дослідження підкреслюють необхідність методологічної чіткості у використанні історичних фактів у судових процесах, а також доцільність перегляду міжнародною спільнотою сучасного визначення геноциду із включенням до нього таких аспектів, як культурний геноцид і лінгвоцид, згідно з концепцією Рафаеля Лемкіна. На нашу думку, це сприятиме більш ефективному доведенню і запобіганню злочину геноциду в майбутньому.

Висновок. Соціально-історичний контекст міжгрупових відносин є формуючим елементом геноцидної політики, однак не є самостійним доказом спеціального наміру злочину геноциду та має супроводжуватися прямими доказами. Для повноцінного юридичного визнання культурного геноциду та лінгвоциду є нагальна потреба в розширенні конвенційного поняття «геноцид», яке охоплюватиме ці дві категорії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: геноцид, історичний контекст, спеціальний намір, культурний геноцид, лінгвоцид, геноцид в Україні

Як цитувати: Лаврович Ю. В. Доказова роль історичних фактів у встановленні геноцидного наміру судами: правовий Аналіз практики МКТР, МТКЮ та МС ООН. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право». 2026. Вип. 41. С. 331-340. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-31>

In cites: Y. V. Lavrovych (2026) The evidentiary role of historical facts in establishing genocidal intent by courts: a legal analysis of ICTR, ICTY, and ICJ case-law. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (41), P. 331-340. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-31> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Світова історія налічує численні випадки геноциду, жоден з яких не відбувався спонтанно, без попереднього планування. Геноцид завжди передбачає поетапний процес формування ідеології ненависті, дегуманізації однієї групи іншою та створення політичних і соціальних умов, які уможливають масове насильство. До прикладу, професор Грегори Стентон сформулював десять стадій геноциду: класифікація, символі-

зація, дискримінація, дегуманізація, організація, поляризація, підготовка, переслідування, знищення та заперечення [1]. Історичний контекст дозволяє простежити ці етапи та проникнути в суть природи цього злочину. Хоча мотив не є обов'язковим елементом *corpus delicti* геноциду та не потребує окремого доведення в суді, демонстрація історичної динаміки відносин між агресором і жертвою може суттєво посилити позицію обвинувачення.

Зокрема, це сприяє належній оцінці судом зібраних доказів, у тому числі електронних, і притягненню винних осіб до відповідальності [2]. Тож, у контексті майбутнього трибуналу щодо злочинів Російської Федерації проти України актуалізується потреба в дослідженні наявної практики міжнародних судових установ. Необхідним є детальний аналіз того, як міжнародні суди та трибунали вивчають, оцінюють і враховують історичні факти й події як докази під час розгляду справ про геноцид. Це дослідження створить методологічну основу для ефективного використання аргументів, побудованих із використанням історичних фактів, у майбутніх судових процесах.

Метою статті є дослідження доказової ролі соціально-історичного контексту та історії міжгрупових відносин (міжнаціональних, міжетнічних, міжрелігійних) як формуючого елемента геноцидної політики. Стаття спрямована на аналіз практики міжнародних судів і трибуналів щодо використання історичного контексту під час розгляду справ про геноцид. Для досягнення цієї мети визначаються такі завдання: проаналізувати роль історичних фактів і подій у формуванні передумов геноциду; дослідити практику міжнародних судових установ щодо врахування соціально-історичного контексту міжгрупових відносин при доведенні злочину геноциду; узагальнити рекомендації для ефективного використання історичних фактів як аргументів у майбутніх судових процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що супроводжується масовими злочинами проти цивільного населення, актуалізувала питання кваліфікації дій агресора як злочину геноциду, методології доведення його вчинення та створення ефективних механізмів притягнення винних осіб до відповідальності. Окреслені питання свого часу активно досліджував видатний український правознавець у сфері міжнародного права професор В. Василенко, який вважав, що геноцид в Україні реалізується через вчинення низки інших міжнародних злочинів, що є його складовими частинами [3]. Сьогодні у вищезазначених напрямках продовжують працювати М. Гнатовський [4], А. Кориневич [5], М. Антонович [6], Г. Нуріджян [7, 10, 11], Д. Коваль [8, 10, 11], К. Бусол [9, 10, 11], М. Буromенський [12] та інші.

Попри зростання наукового інтересу до проблематики геноциду, сучасній українській доктрині міжнародного права бракує загальноправового дослідження процесуальних і мето-

дологічних аспектів використання історичних фактів як доказів у справах про геноцид перед міжнародними судовими установами. Залишається недостатньо вивченою практика міжнародних судів і трибуналів щодо залучення, оцінювання та врахування соціально-історичного контексту міжгрупових відносин, який передував злочину геноциду.

Одним із перших, хто порушив відповідне питання в іноземному просторі, став американсько-британський професор Річард Ешбі Вілсон (Richard Ashby Wilson). У своїй монографії «Writing History in International Criminal Trials» він досліджував «історіописну функцію» (history-writing function) суддів міжнародних судів і трибуналів, бо вважав, що історія має правове значення, а історичні дискусії є постійним елементом міжнародного кримінального правосуддя. Центральною тезою його роботи стало твердження, що історичні докази є релевантними, а часом майже незамінними, для роботи міжнародних судових установ, зокрема у випадках доведення суб'єктивної сторони (*mens rea*) міжнародного злочину [13].

Методи. У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Порівняльно-правовий метод використано для аналізу практики різних міжнародних судових установ (МКТР, МТКЮ, Міжнародного Суду ООН) щодо врахування історичного контексту при розгляді справ про геноцид. Історико-правовий метод застосовано для дослідження еволюції міжгрупових відносин та формування передумов геноцидної політики. Формально-юридичний метод дозволив проаналізувати нормативний зміст Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, а також тлумачення її положень у міжнародній судовій практиці. Метод аналізу конкретних справ (*case study*) застосовано для детального вивчення судових рішень у справах про геноцид у Руанді, Боснії і Герцеговині та їх процесуальних особливостей. Методи синтезу та узагальнення використано для формулювання висновків щодо ролі історичних фактів як формуючого елемента геноцидної політики та рекомендацій для їх ефективного використання у майбутніх судових процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Геноцидна політика не виникає спонтанно. Вона формується протягом тривалого часу та має глибоке історичне підґрунтя, що може сягати як кількох десятиліть, так і кількох століть. Хоча мотив (який може розкриватися при дослідженні історії відносин між від-

повідними групами) не є обов'язковим елементом *corpus delicti* геноциду та не потребує окремого доведення в суді, історичний контекст міжгрупових відносин відіграє важливу роль у судовому процесі. По-перше, демонстрація історичної динаміки відносин між групами дозволяє суду зрозуміти глибинні причини конфлікту та контекст, у якому відбувалися злочинні діяння. По-друге, звернення до історії міжгрупових відносин може значно посилити достовірність інших доказів щодо наявності спеціального наміру (*dolus specialis*) на знищення групи як такої – ключового елемента злочину геноциду.

Фундатор поняття «геноцид» Рафаель Лемкін у своїй основоположній праці «Правління Осі в окупованій Європі» зазначав, що цей злочин є не одномоментним актом масового вбивства, а скоординованим планом різних дій, спрямованих на знищення суттєвих основ життя національних груп [14, с. 79]. Цей план охоплює руйнування політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, а також знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та життя осіб, які належать до таких груп, починаючи щонайменше з 1920 року [15, с. 77]. Тож, така багатовимірна природа геноциду як тривалого процесу обґрунтовує необхідність аналізу історичного контексту міжгрупових відносин для розуміння формування та розвитку цього злочину. Практика міжнародних трибуналів підтверджує цей підхід, що можна проілюструвати на конкретних прикладах.

1. Геноцид хуту проти тутсі в Руанді (1994 рік)

Геноцид у Руанді 1994 року став результатом поєднання довготривалих структурних факторів: економічних, історико-демографічних і політичних [16].

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (далі – МКТР) у рішенні по справі «Прокурор проти Жана-Поля Акайєсу» (Jean-Paul Akayesu), ICTR-96-4-T від 02 вересня 1998 року, виділив окремий розділ для дослідження історичного контексту подій 1994 року: «На думку Палати, для розуміння подій, викладених в обвинувальному акті, необхідно, хоч і коротко, розповісти про історію Руанди, починаючи з доколоніального періоду і до 1994 року» [17, п. 78].

Суд зосередив увагу на колоніальному минулому Руанди, зокрема на доволі контраверсійних відносинах між владою та народами тутсі й хуту, що фактично призвели до розколу між останніми.

За бельгійського правління тутсі, що завжди були меншиною, перебували у статусі правлячої еліти, тоді як більшість хуту були землеробами. «Як німецька, так і бельгійська колоніальна влада, [...] спиралися на еліту, що складалася переважно з людей, які називали себе тутсі [...] На думку колонізаторів, тутсі були більше схожі на них за зростом і кольором шкіри, а тому були розумнішими та краще підготовленими до управління» [17, п. 82].

Окрім того, бельгійська адміністрація запровадила штучне розрізнення «трьох етнічних» груп: хуту (приблизно 84%), тутсі (близько 15%) та тва (близько 1%). Наслідком цього поділу стало обов'язкове внесення етнічної приналежності до документів, що посвідчували особу, яке зберігалось і після здобуття незалежності та було скасоване лише після трагічного геноциду 1994 року [17, п. 83].

По здобуттю незалежності влада перейшла до хуту, що призвело до запровадження антитутсійської політики, яка лише посилювалась економічною скрутою й нестачею землі. Водночас каталізаторами зародження ненависті хуту до тутсі стали спотворені історичні наративи, які зображували тутсі завойовниками, а хуту – пригнобленими. «Перемога хуту призвела до масового виїзду тутсі до сусідніх країн, звідки вони здійснювали збройні вторгнення на територію Руанди. Для позначення цих нападників почали використовувати зневажливе слово «іньєнзі», що означає «тарган». Кожен такий напад викликав жорстокі репресії проти тутсі, які залишалися в країні [...] Паралельно з цим, на внутрішньополітичному рівні режим хуту скористався ситуацією, щоб передати хуту землі, покинуті вигнаними тутсі, та перерозподілити посади в уряді й на державній службі на користь хуту» [17, п. 90].

Внутрішньополітична боротьба серед самих хуту також сприяла нестабільності між двома групами. «[...] політика Габ'ярімани (Juvénal Habyarimana, авт. – президент Руанди з 1973 до 1994 року) стала явно антитутсійською. Як і його попередник Грегуар Каїбанда, Габ'ярімана посилював політику дискримінації щодо тутсі, застосовуючи ту саму квотну систему в університетах та державних службах. Політика систематичної дискримінації проводилася навіть серед самих хуту, на користь хуту з рідного регіону Габ'ярімани, а саме Гісеньї та Рухенгері на північному заході, на шкоду хуту з інших регіонів. Цей останній аспект політики Габ'ярімани значно послабив його владу: відтепер він зіткнувся з опозицією не лише з боку тутсі, а й з боку хуту, які відчували дискримінацію і більшість з яких походи-

ла з центральних та південних регіонів» [17, п. 93].

Утім, з огляду на свідчення Елісон Де Фордж (американська історикиня, яка виступила свідком у МКТР), конфлікт між тутсі та хуту значною мірою був штучно сконструйований владою як «етнічний конфлікт», оскільки ієрархічна система, де тутсі були представлені як владна група, полегшувала колоніальне управління [17, п. 82]. Це створило прецедент для подальшого використання етнічної ідентичності в політичних цілях.

Як згадується у тексті рішення, пропагандистські кампанії, зокрема через радіо, навмисно розпалювали етнічну ненависть та представляли соціально-політичні конфлікти як суто етнічне протистояння. «Дзеркальна» політика та фабрикавання подій були спрямовані на створення образу ворога та мобілізацію прихильників за етнічною ознакою: «[...] вранці 5 жовтня 1990 року руандійська армія (авт. – хуту) імітувала напад на Кігалі, і одразу після цього уряд заявив, що місто щойно було інфільтровано РПФ за допомогою місцевих спільників-тутсі. Наступного ранку було заарештовано близько восьми тисяч тутсі та членів опозиції хуту. Кілька десятків з них померли у в'язниці. Іншим прикладом дзеркальної політики є вбивства в Бугесері в березні 1992 року, які почалися через тиждень після того, як пропагандист, що працював на уряд Габ'ярімани, розповсюдив листівку, в якій стверджувалося, що тутсі цього регіону готуються вбити багатьох хуту» [17, п. 90].

У наступних розділах рішення щодо Жана-Поля Акайесу, установлюючи факт наявності актів геноциду проти тутсі, Суд періодично звертався до історичного контексту руандійської трагедії. Наприклад, Суд використав історичний контекст поняття «ін'єнзі» не лише для розуміння його буквального значення, але й для розкриття його глибокого дегуманізуючого впливу [17, п. 90]. Адже порівняння людей з тарганами є класичним прийомом дегуманізації, який може виправдовувати жорстокість щодо іншої групи. Тому зображуючи тутсі як «вічних ворогів» (в одному місцевому журналі зазначалося: «[...] Нинішня війна – це війна між хуту та тутсі. Вона почалася не сьогодні, вона стара»), пропагандисти – хуту намагалися легітимізувати їх переслідування та знищення» [17, п. 148].

Отже, незважаючи на те, що в рішенні щодо Жана-Поля Акайесу про це прямо не вказано, із зазначеного вище аналізу слід висувати, що МКТР фактично визнав важливим розуміння історичної еволюції міжгрупових

відносин для встановлення геноцидного наміру. У випадку Руанди така історія розвитку відносин демонструвала систематичну дегуманізацію жертв та підготовку суспільства до насильства, спрямованого на повне знищення тутсі. Водночас зауважуємо, що до повноважень трибуналу не входили надання історичних оцінок політики колоніалізму чи історичний аналіз відносин між тутсі й хуту як джерела конфлікту. Це все радше було підґрунтям для введення суддів трибуналу в контекст геноциду, факт вчинення якого в результаті був установленим.

У справі «Прокурор проти Фердинанда Нахімани, Жана-Боска Барайагвіза, Гасана Нгеze» (Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze), ICTR-99-52-T від 03 грудня 2003 року, МКТР також звертався до історичної довідки міжгрупових відносин тутсі-хуту, фактично процитувавши відповідні положення рішення щодо Жана-Поля Акайесу [18, п. 106]. Ця справа є цінною з точки зору аналізу трибуналом дій обвинувачених, яким були підконтрольні місцеві медіа (зокрема радіостанція «Вільне радіо і телебачення тисячі пагорбів» (RTLМ) та газета «Кангура» (Kangura)) та які використовували викривлену й маніпулятивну інтерпретацію історії Руанди для досягнення своїх цілей.

«Це історичне тло подій, що відбулися в Руанді в 1994 році, може значною мірою пояснити майже незбагнений рівень та інтенсивність насильства, яке спалахнуло в квітні 1994 року і тривало безперервно кілька місяців. Однак Палата нагадує та підкреслює, що цю історію не можна використовувати для виправдання такого насильства. Спроби зробити це сприяють увічненню насильства. Палата нагадує, що її основна мета притягнення осіб до відповідальності за їхню поведінку спрямована на те, щоб сприяти процесу національного примирення, відновленню та підтримці миру» [18, п. 109].

Отже, геноцид у Руанді став результатом складної взаємодії довготривалих історичних, соціально-економічних та політичних факторів, які створили умови для екстремістського насильства та призвели до масового вбивства. Очевидно, що жодна з перелічених вище обставин (рівень бідності, нестача землі, суттєва різниця в чисельності двох груп, історія колоніального правління чи неправильне тлумачення історії) сама по собі не спричинила геноциду.

Однак ці обставини сформували контекст вчинення представниками народу хуту геноциду щодо тутсі, тому МКТР досить дета-

льно досліджував їх у сукупності з прямими доказами.

2. Геноцид боснійських сербів проти боснійських мусульман у Сребрениці (1995 рік)

Міжнародний Суд ООН (далі – Суд ООН) при розгляді першого в історії процесу проти держави за обвинуваченням у вчиненні геноциду у справі «Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*) від 26 лютого 2007 року приділив обмежену увагу дослідженню історичного контексту міжгрупових відносин боснійських сербів і боснійських мусульман. Водночас, аналізуючи історію розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, Суд ООН встановив факт значної військової та фінансової підтримки, яку Сербія надавала Республіці Сербській під час боснійської війни: «[...] під приводом захисту сербського населення Боснії та Герцеговини, насправді (авт. – Відповідач) поділяв з ними та плекав бачення «Великої Сербії», в рамках якого надавав підтримку тим особам та групам, відповідальним за дії, що нібито становлять акти геноциду, на які скаржиться Заявник (авт. – Боснія і Герцеговина)» [19, п. 237].

Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (далі – МТКЮ) у справі «Прокурор проти Радіслава Крстіча» (*Radislav Krstic*), IT-98-33-T від 02 серпня 2001 року, виснував, що дійсно була потреба у проведенні аналізу історичного контексту відносин між боснійськими сербами та боснійськими мусульманами для визнання дій у Сребрениці 1992–1993 років злочином геноциду.

У цій справі трибунал досить детально дослідив стан відносин між боснійськими сербами та мусульманами. Так, МТКЮ звернув увагу на багатоетнічний склад Югославії протягом багатьох років та конфлікти, що час від часу спалахували на її території. Наприкінці 80-х років економічні труднощі та падіння комуністичного режиму створили умови для піднесення націоналізму й загострення міжетнічних протиріч [20, п. 7–9].

Боснія і Герцеговина розпочала свій шлях до незалежності з парламентської Декларації про суверенітет, прийнятої 15 жовтня 1991 року, що була визнана Європейським співтовариством та Сполученими Штатами Америки. «Утім, міжнародне визнання не принесло миру, і між трьома основними етнічними групами Боснії – мусульманами, сербами та хорватами – розгорнулася жорстока боротьба за контроль над територіями.

У східній частині Боснії, що межує з Сербією, конфлікт між боснійськими сербами та

боснійськими мусульманами був особливо запеклим» [20, п. 10].

Окрім того, протягом цього конфлікту регіон Центрального Подриння, до складу якого входила Сребрениця, мав важливе стратегічне значення. Для боснійських сербів контроль над цією територією був ключовим для реалізації їхньої мінімальної мети – створення власного політичного утворення в Боснії. «Генерал Сефер Халілович, який очолював Головний штаб Армії Боснії і Герцеговини, підкреслював стратегічну цінність Центрального Подриння для сербів, вказуючи, що їхньою політичною метою було усунення річки Дрина як кордону між майбутніми «сербськими державами» [20, п. 12].

Фактично на цьому завершується аналіз МТКЮ міжгрупових відносин між боснійськими сербами та боснійськими мусульманами у Боснії і Герцеговині. Надалі рішення трибуналу про винуватість Радіслава Крстіча у вчиненні геноциду у Сребрениці ґрунтується на аналізі прямих доказів, дослідженні фактів масових вбивств, організації злочинних операцій та офіційних заяв тодішнього керівництва.

Найбільш ґрунтовний аналіз історичного контексту конфлікту між боснійськими сербами та мусульманами МТКЮ провів у справі «Прокурор проти Радована Караджича» (*Radovan Karadzic*), № IT-95-5/18-T, 24 березня 2016 року, присвятивши цьому повноцінний розділ в рішенні. Трибунал також використовував історичний контекст при оцінці прямих доказів, зокрема промов і заяв обвинуваченого. Це дозволило МТКЮ краще зрозуміти риторику ненависті, яку застосовували боснійські серби, оскільки Караджич та інші представники боснійсько-сербського керівництва використовували історичні наративи й упередження для стигматизації боснійських мусульман та хорватів, репрезентуючи їх як «історичних ворогів»: «[...] промови та заяви обвинуваченого й керівництва боснійських сербів принижували боснійських мусульман та боснійських хорватів, зображували їх як своїх історичних ворогів та загострювали етнічну напруженість у Боснії і Герцеговині. [...] обвинувачений та керівництво боснійських сербів відстоювали позицію, згідно з якою співіснування з несербами на контрольованій боснійськими сербами території в Боснії і Герцеговині було неможливим» [21, п. 2596].

МТКЮ також констатував, що постійне апелювання з боку боснійських сербів до історичних кривд сербського народу слугувало інструментом розпалювання страху та міжетнічної ненависті серед сербського населення

до боснійських мусульман і виправдання територіальних претензій: «Обвинувачений та керівництво боснійських сербів неодноразово покликалися на історичні кривди сербського народу [...] ці промови використовувалися обвинуваченим і керівництвом боснійських сербів, щоб нагадати про злочини, які були вчинені мусульманами та хорватами проти сербів, та наголошували на необхідності уникнути їх повторення, [...] як виправдання для відновлення історичних претензій боснійських сербів на землі в Боснії і Герцеговині, де вони колись були в більшості» [21, п. 2598].

Отже, враховуючи наведений вище аналіз рішень МТКЮ, можемо висувати, що міжнародні трибунали враховують соціально-історичний контекст міжгрупових відносин для кращого розуміння обставин справи. Водночас у зазначених рішеннях цей контекст відіграв виключно допоміжну роль, не маючи самостійного правового значення для доведення факту вчинення геноциду в Боснії і Герцеговині, зокрема у Сребрениці. Практика Суду ООН та МТКЮ засвідчила, що кваліфікація геноциду базується насамперед на оцінці прямих доказів злочинних дій і встановленні спеціального наміру (*dolus specialis*) цього злочину.

3. Історико-правова характеристика російсько-українських відносин

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у лютому 2014 року та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році, не є спонтанним чи безпрецедентним явищем в історії української держави. Із середини XVI століття домінування над українським народом, заперечення української ідентичності та державності залишаються наріжним каменем імперської, совєтської та постсовєтської російської політики. Як тоді, так і зараз вона спрямована на знищення первинних ознак етнічної ідентичності українців: мову, культуру та історичну пам'ять. Водночас політичне винищення України періодично супроводжувалося фізичною ліквідацією українців шляхом депортацій, організації штучного голоду та масових репресій. За словами Євгена Фінкеля, «ніщо не лякає російського автократа більше, ніж демократична і вільна країна» [22, с. 19], оскільки успішна українська демократія загрожує легітимності авторитарного режиму в Росії.

Історія російсько-українських відносин демонструє системність у застосуванні методів культурного та фізичного геноциду. Наступ на українську мову розпочався ще у 1627 році, коли цар Олексій Михайлович наказав спалити

всі примірники Євангелія українською мовою. Указ Петра I 1720 року заборонив друкування книг українською, започаткувавши системну політику мовного придушення, яка продовжилася Валуєвським циркуляром 1863 року та Емським указом 1876 року. Ці заходи запроваджувалися не лише з метою обмеження вживання української мови. Їхнім основним завданням було підтримання низького рівня освіченості населення для легшого утримання контролю над ними, а також маргіналізація українського народу з його мовою, що мало призвести до забуття про їхнє існування.

Двадцяте століття принесло ще більш жорсткі форми репресій. Придушення Української Народної Республіки (1917–1921 роки) стало першою у новітній історії спробою фізичної ліквідації української державності. Голодомори 1932–1933 та 1946–1947 років були цілеспрямованим знищенням мільйонів українців, передусім селянства. Рафаель Лемкін у своїй статті «Радянський геноцид в Україні» визначав українських селян як «хранителів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, національного духу країни» та наголошував, що їх знищення було одним із ключових складників сталінського геноциду проти українців [23, с. 35].

Боротьба проти Української повстанської армії та операція «Вісла» (1944–1946 роки) супроводжувалися масовими депортаціями та терором проти західноукраїнського населення. Примусова русифікація 1960–1980 років завершила совєтський етап систематичного знищення української ідентичності через закриття українських шкіл, переслідування дисидентів та нав'язування російської мови в усіх сферах суспільного життя.

Сучасна російська агресія є продовженням цієї практики: анексія Автономної Республіки Крим й окупація частин Донецької та Луганської областей з 2014 року; повномасштабна збройна агресія з 2022 року, що підкріплюється риторикою про «денацифікацію», «спеціальну військову операцію» та «попередження загрози нападу на Росію з боку НАТО»; масова асиміляція українців на окупованих територіях; примусове переселення російських громадян на українські землі та депортація українців у віддалені регіони Російської Федерації; незаконне вивезення українських дітей до РФ та їх перевиховання у парадигмі «російського миру». Ці дії є логічним продовженням багатовікової політики знищення України як держави, нації та ідеї.

У згадуваній вище справі «Прокурор проти Радіслава Крстіча» МТКЮ зазначив, що

«там, де здійснюється фізичне або біологічне знищення, часто одночасно відбуваються атаки на культурне та релігійне майно й символи цільової групи – атаки, які можуть цілком обґрунтовано вважатися доказом наміру фізично знищити цю групу» [20, п. 580]. Згодом цей висновок підтвердив Міжнародний суд ООН у справах «Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» [19, п. 344] і «Хорватія проти Сербії» [24, пп. 388–389].

Ґрунтуючись на історико-правовому аналізі російсько-українських відносин, можемо стверджувати, що в минулому з боку царської Росії так радянської влади, а сьогодні з боку сучасного військово-політичного керівництва Російської Федерації перманентно, послідовно й цілеспрямовано вчиняються дії, спрямовані на винищення української мови та культури. Відповідно є всі підстави для фактичного та юридичного визнання таких діянь лінгвоцидом [25] і культурним геноцидом [26]. Обидва ці явища є складовими загальної політики геноциду проти українського народу. Проте, всупереч первинній концепції Рафаеля Лемкіна, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року (далі – Конвенція) розглядає геноцид виключно через призму біологічного чи фізичного знищення людини. При укладанні Конвенції низка країн, серед яких США, Франція, Бельгія, Швеція, Нідерланди, Австралія тощо, відхилила пропозицію щодо включення культурного геноциду до загального визначення, що, очевидно, було зумовлено побоюваннями можливих звинувачень у расизмі й утисках корінних народів.

Утім, міжнародна судова практика свідчить, що міжнародні суди та трибунали при встановленні спеціального наміру на біологічне чи фізичне знищення групи враховують та оцінюють дії, що вважаються культурним геноцидом, у сукупності з іншими підтверджувальними доказами. Така практика судових інституцій видається нам обґрунтованою і правильною, оскільки відповідає початковому змісту, який професор Лемкін вкладав у поняття геноциду. Цей злочин цілком реально вчинити без позбавлення життя жодної людини, але з одночасним позбавленням народу мови, культури, історичної пам'яті, що унеможливує усвідомлення наступними поколіннями власної ідентичності.

З огляду на зазначене, ми вважаємо, що акти культурного геноциду, зокрема і лінгвоцид, доцільно розглядати як форми вчинення геноциду, що передбачені у статті 2 Конвенції. Міжнародна спільнота має досягти консенсусу

в цьому питанні. У протилежному випадку збереження наявного підходу створює простір для політизованих маніпуляцій, що є особливо небезпечним у часи глобальної активізації міжнародних злочинів та посилення їхньої жорстокості.

Отже, багатовікова політика Росії щодо української національної групи, що полягала у системному поневоленні, насильницькій асиміляції та запереченні права українців на окреме існування, є суттєвим контекстуальним фактором, який доводить наявність спеціального наміру на знищення українського народу. Демонстрація перед міжнародним трибуналом таких патернів злочинної поведінки, яка систематично спрямовувалася на придушення української ідентичності, мови, культури та державності, посилюватиме інші підтверджувальні докази вчинення геноциду українського народу.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що соціально-історичний контекст та історія міжгрупових відносин відіграють важливу роль у формуванні геноцидної політики та є важливим підґрунтям для розуміння природи геноциду. Утім, зазначені елементи не можуть розглядатися як самодостатні докази наявності спеціального наміру на знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Історичний контекст виконує функцію контекстуального чинника, що дозволяє суду краще зрозуміти передумови конфлікту та підсилює інші підтверджувальні докази, а тому його використання повинно обов'язково підкріплюватися прямими доказами вчинення актів геноциду, передбачених статтею 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року.

Дегуманізація цільової групи та пропаганда, які експлуатують історичні наративи, є ключовими механізмами формування та реалізації геноцидної політики. Це створює ідеологічне підґрунтя для виправдання злочинних дій і схвалення суспільства до підтримки чи толерування винних осіб, що підтверджується практикою міжнародних судів і трибуналів.

У контексті російсько-українських відносин існує реальна можливість успішного використання соціально-історичного контексту у поєднанні з аналізом сучасної політики Російської Федерації щодо України при доведенні спеціального наміру на вчинення злочину геноциду українського народу.

Утім, наразі існують труднощі у правовому використанні таких понять як «лінгвоцид» та «культурний геноцид», як складників геноциду. Тож, для уникнення ймовірних про-

блем закликаємо міжнародну правову спільноту переглянути конвенційний підхід до визначення злочину геноциду, розширивши його поняття, яке б охоплювало культурний геноцид та лінгвоцид, відповідно до первинної концепції Рафаеля Лемкіна. Отже, історичні

факти та події є вагомим формуючим елементом геноцидної політики, проте їхнє ефективне використання в судах потребує як методологічної чіткості у доказуванні, так і концептуального переосмислення юридичних меж поняття геноциду..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gregory H. Stanton. Ten Stages of Genocide. The Genocide Education Project. URL: https://genocideducation.org/wp-content/uploads/2016/03/ten_stages_of_genocide.pdf (дата звернення 01.02.2026)
2. Місько Ю. Використання електронних доказів для доведення злочину геноциду української нації під час російсько-українського збройного конфлікту: аналіз практики Міжнародного кримінального суду. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2025. № 14. С. 52–56. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.14.52-56>
3. Василенко В. Геноцид українців під час російсько-української війни 2014–2022 : відеозапис конференції. YouTube / Ukrinform. 2022. 25 листопада. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IUdIS6Tr6hc> (дата звернення: 01.02.2026).
4. Gnatovsky M. Ukraine: "The momentum is there for a tribunal on aggression": interview. JusticeInfo.net. 2022. April 12. URL: <https://www.justiceinfo.net/en/90566-ukraine-momentum-tribunal-aggression.html> (дата звернення: 01.02.2026).
5. Кориневич А., Короткий Т., Пашковський М. Політико-правові аспекти створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Український часопис міжнародного права. 2024. № 1. С. 20–31. DOI: <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.20-31>
6. Antonovych M. The Holodomor-Genocide and the Ongoing Russian Genocide in Ukraine: Intent, Victims and Perpetrators. Saar Expert Papers. 2023. No. 2. 7 p. URL: https://jean-monnet-saar.eu/wp-content/uploads/2023/02/Genocide_Ukraine.pdf (дата звернення: 01.02.2026).
7. Nuridzhanian G. The Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine: Jurisdiction, Immunities and Due Process. Nordic Journal of International Law. 2026. Vol. 95, Issue 1. P. 42–78. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718107-bja10091>
8. Коваль Д. Критерії ідентифікації національних, етнічних, расових та релігійних груп під час кваліфікації злочину геноциду. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2021. Т. 6. С. 38–45. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.6.38-45>
9. Busol K. When the Head of State Makes Rape Jokes, His Troops Rape on the Ground: Conflict-Related Sexual Violence in Russia's Aggression against Ukraine. Journal of Genocide Research. 2023. Vol. 25, Issue 3–4. P. 279–314. DOI: <https://doi.org/10.1080/14623528.2023.2292344>
10. Genocide committed by the Russian Federation in Ukraine: legal reasoning and historical context : [authors' original version (preprint)] / D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher. SSRN. 2022. August 1. 47 p. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4217444>
11. Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide / D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher. Journal of International Criminal Justice. 2023. Vol. 21, Issue 2. P. 233–264. DOI: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018>
12. Буроменський М. В., Гутник В. В. Ідентифікація та покарання злочину геноциду, вчиненого Росією в агресивній війні проти України з 2014 року. Право України. 2024. № 2. С. 51–60. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2024-02-051>
13. Wilson R. A. Writing History in International Criminal Trials. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 272 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511973505>
14. Lemkin R. Axis rule in occupied Europe: Laws of occupation, analysis of government, proposals for redress. Washington : Carnegie Endowment for International Peace, 1944. 674 p. URL: <https://www.lawandisrael.org/wp-content/uploads/Topics/Holocaust/Genocide/Lemkin-Axis-Rule-Genocide.pdf> (дата звернення 01.02.2026)
15. Антонович М. Голодомор 1932–1933 років в Україні в контексті радянського геноциду проти української нації // Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом. 3-тє вид. Київ : Вид. дім «Кисво-Могилянська академія», 2014. С. 74–94.
16. The Rwandan Genocide: How It Was Prepared : Human Rights Watch Briefing Paper / Human Rights Watch. 2006. URL: <https://www.hrw.org/legacy/background/africa/rwanda0406/rwanda0406.pdf> (дата звернення: 01.02.2026).
17. Case of Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu : Judgement / International Criminal Tribunal for Rwanda. № ICTR-96-4-T. 1998. September 2. URL: <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MS15217R0000619817> (дата звернення: 01.02.2026).
18. Case of Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze : Judgement / International Criminal Tribunal for Rwanda. № ICTR-99-52-T. 2003. December 3. URL: <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-99-52/MS26797R0000541998> (дата звернення: 01.02.2026).
19. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) : Judgement / International Court of Justice. 2007. February 26. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 01.02.2026).
20. Case of Prosecutor v. Radislav Krstic : Judgement / International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. № IT-98-33-T. 2001. August 2. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2001/en/40159> (дата звернення: 01.02.2026).
21. Case of Prosecutor v. Radovan Karadzic : Judgement / International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. № IT-95-5/18-T. 2016. March 24. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-95-5%2F18#trialJudgement> (дата звернення: 01.02.2026).
22. Finkel E. Intent to Destroy: Russia's Two-Hundred-Year Quest to Dominate Ukraine. New York : Basic Books, 2024. 317 p.
23. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами) / ред.: Р. Сербин, О. Стасюк. Київ : Видавець Мельник М. Ю., 2020. 256 с. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lemkin.pdf> (дата звернення: 01.02.2026).

24. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) : Judgement / International Court of Justice. 2015. February 3. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 01.02.2026).

25. Уповноважений про черговий прояв політики лінгвоциду РФ – заборону вивчення української мови в школах на ТОТ : офіц. вебсайт / Уповноважений із захисту державної мови. 2025. 24 червня. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/upovnovazhenyi-pro-cherhovyi-proiav-polityky-linhvotsydu-rf-zaboronu-vyvchennia-ukrainskoi-movy-v-shkolakh-na-tot> (дата звернення: 01.02.2026).

26. Бакальчук В. О. Культурний геноцид як складова міжнародного злочину РФ в Україні. Стратегічна панорама. 2022. Спец. вип. С. 72–79. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.specialissue.2022.07> (дата звернення: 01.02.2026).

Стаття надійшла до редакції 27.03.2026
Стаття рекомендована до друку 24.05.2026

Переглянуто 01.05.2026
Опубліковано 30.05.2026

Y. V. LAVROVYCH

PhD student

Email: yu.misko@ukma.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7581-3451>

National University "Kyiv-Mohyla Academy"

Kyiv, 04070, 2 Skovorody Street

THE EVIDENTIARY ROLE OF HISTORICAL FACTS IN ESTABLISHING GENOCIDAL INTENT BY COURTS: A LEGAL ANALYSIS OF ICTR, ICTY, AND ICJ CASE-LAW

ANNOTATION. *Introduction.* Based on a comprehensive analysis of the case-law of the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), and the International Court of Justice (ICJ), it has been established that the historical and socio-historical context of intergroup relations plays a significant, although subsidiary, role in proving the crime of genocide.

Summary of the main results of the study. The historical context enables the identification of the multidimensional prerequisites for the formation of genocidal ideology, which primarily includes the dehumanization of the targeted group and large-scale propaganda that manipulates and distorts historical narratives to mobilize hatred and legitimize violence. This strategy contributes to the creation of an ideological foundation upon which systemic political and social mechanisms are built, facilitating the commission of the crime of genocide. Historical examples, notably the Hutu genocide against the Tutsi in Rwanda, the ethnic war in Bosnia and Herzegovina, and the centuries-long imperial practices of the Russian Federation towards Ukraine, demonstrate that genocide is a prolonged process involving not only the physical killing of individuals but also the systematic enslavement and oppression of members of a particular group, including the destruction of culture and language. In the case of Russian-Ukrainian relations, a consistent policy aimed at the eradication of Ukrainian linguistic, cultural, and state identity has been documented, creating a compelling evidentiary basis for qualifying these actions as genocide. However, according to existing international practice and the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948, the socio-historical context is not considered independent evidence but serves as a contextual factor that reinforces other evidence, particularly concerning the existence of *dolus specialis* to destroy the group. The research findings underscore the necessity of methodological clarity in the use of historical facts in judicial proceedings, as well as the advisability of the international community revising the contemporary definition of genocide to include aspects such as cultural genocide and linguicide, in accordance with Rafael Lemkin's concept. In our opinion, this would contribute to more effective proof and prevention of the crime of genocide in the future.

Conclusion. The socio-historical context of intergroup relations constitutes a formative element of genocidal policy but does not constitute independent evidence of the special intent required for the crime of genocide and must be accompanied by direct evidence. For full legal recognition of cultural genocide and linguicide, there is an urgent need to expand the conventional concept of "genocide" to encompass these two categories.

KEY WORDS: *genocide, historical context, special intent, cultural genocide, linguicide, genocide in Ukraine*

REFERENCES

1. Stanton, G. H. (2016). Ten stages of genocide. The Genocide Education Project. https://genocideeducation.org/wp-content/uploads/2016/03/ten_stages_of_genocide.pdf
2. Misko, Yu. (2025). Vykorystannia elektronnykh dokaziv dlia dovedennia zlochynu henotsydu ukrainskoi natsii pid chas rosiisko-ukrainskoho zbroinoho konfliktu: analiz praktyky Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Application of digital evidence in proving the genocide of the Ukrainian nation during the Russia-Ukraine armed conflict: An analysis of the International Criminal Court case law] Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky [NaUKMA Research Abstracts. Juridical Sciences], 14, 52–56. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.14.52-56> (in Ukrainian)
3. Vasylenko, V. (2022, November 25). Henotsyd ukrainsiv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2022 [Genocide of Ukrainians during the Russian-Ukrainian war 2014–2022] [Video]. YouTube; Ukrinform. <https://www.youtube.com/watch?v=IUdIS6Tr6hc> (in Ukrainian)
4. Gnatovsky, M. (2022, April 12). Ukraine: "The momentum is there for a tribunal on aggression" (Interview). JusticeInfo.net. <https://www.justiceinfo.net/en/90566-ukraine-momentum-tribunal-aggression.html>
5. Korynevych, A., Korotkyi, T., & Pashkovskiy, M. (2024). Polityko-pravovi aspekty stvorennia Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochynu agresii proty Ukrainy [Political and legal aspects of the establishment of the Special Tribunal for the Crime of

- Aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], (1), 20–31. <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.20-31> (in Ukrainian)
6. Antonovych, M. (2023). The Holodomor-Genocide and the ongoing Russian genocide in Ukraine: Intent, victims and perpetrators (Saar Expert Papers, No. 2). Europe-Institute of Saarland University. https://jean-monnet-saar.eu/wp-content/uploads/2023/02/Genocide_Ukraine.pdf
7. Nuridzhanian, G. (2026). The Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine: Jurisdiction, Immunities and Due Process. *Nordic Journal of International Law*, 95(1), 42–78. <https://doi.org/10.1163/15718107-bja10091>
8. Koval, D. (2021). Kryterii id cepializatsii natsionalnykh, etnichnykh, rasovykh ta relihiinykh hrup pid chas kvalifikatsii zlochyну henotsydu [Criteria for identification of national, ethnic, racial and religious groups in the qualification of the crime of genocide]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky* [NaUKMA Research Abstracts. Juridical Sciences], 6, 38–45. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.6.38-45> (in Ukrainian)
9. Busol, K. (2023). When the head of state makes rape jokes, his troops rape on the ground: Conflict-related sexual violence in Russia's aggression against Ukraine. *Journal of Genocide Research*, 25(3–4), 279–314. <https://doi.org/10.1080/14623528.2023.2292344>
10. Azarov, D., Koval, D., Nuridzhanian, G., & Venher, V. (2022). Genocide committed by the Russian Federation in Ukraine: Legal reasoning and historical context (Preprint). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4217444>
11. Azarov, D., Koval, D., Nuridzhanian, G., & Venher, V. (2023). Understanding Russia's actions in Ukraine as the crime of genocide. *Journal of International Criminal Justice*, 21(2), 233–264. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018>
12. Buromenskyi, M. V., & Hutnyk, V. V. (2024). Identyfikatsiia ta pokarannia zlochyну henotsydu, vchynenoho Rosiieiu v agresyvnii viini proty Ukrainy z 2014 roku [Identification and punishment of the crime of genocide committed by Russia in the aggressive war against Ukraine since 2014]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], (2), 51–60. <https://doi.org/10.33498/louu-2024-02-051> (in Ukrainian)
13. Wilson, R. A. (2012). Writing history in international criminal trials. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511973505>
14. Lemkin, R. (1944). Axis rule in occupied Europe: Laws of occupation, analysis of government, proposals for redress. Carnegie Endowment for International Peace. <https://www.lawandisrael.org/wp-content/uploads/Topics/Holocaust/Genocide/Lemkin-Axis-Rule-Genocide.pdf>
15. Antonovych, M. (2014). Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini v konteksti radianskoho henotsydu proty ukrainskoi natsii [The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine in the context of the Soviet genocide against the Ukrainian nation]. In *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini yak zlochyну henotsydu zghidno z mizhnarodnym pravom* [The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine as a crime of genocide under international law] (3rd ed., pp. 74–94). Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. (in Ukrainian)
16. Human Rights Watch. (2006). The Rwandan genocide: How it was prepared (Briefing Paper). <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/rwanda0406/rwanda0406.pdf>
17. Prosecutor v. Akayesu, ICTR-96-4-T, Judgement (International Criminal Tribunal for Rwanda, September 2, 1998). <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MS15217R00000619817.PDF>
18. Prosecutor v. Nahimana, Barayagwiza and Ngeze, ICTR-99-52-T, Judgement (International Criminal Tribunal for Rwanda, December 3, 2003). <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-99-52/MS26797R0000541998.PDF>
19. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgement, I.C.J. Reports 2007, p. 43 (International Court of Justice, February 26, 2007). <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>
20. Prosecutor v. Krstić, IT-98-33-T, Judgement (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, August 2, 2001). <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2001/en/40159>
21. Prosecutor v. Karadžić, IT-95-5/18-T, Judgement (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, March 24, 2016). <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-95-5%2F18#trialJudgement>
22. Finkel, E. (2024). Intent to destroy: Russia's two-hundred-year quest to dominate Ukraine. Basic Books.
23. Lemkin, R. (2020). Radianskyi henotsyd v Ukraini (stattia 33 movamy) [Soviet genocide in Ukraine (article in 33 languages)] (R. Serbyn & O. Stasiuk, Eds.). Melnyk M. Yu. Publishing House. <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lemkin.pdf> (in Ukrainian)
24. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgement, I.C.J. Reports 2015, p. 3 (International Court of Justice, February 3, 2015). <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-00-EN.pdf>
25. Upovnovazhenyi iz zakhystu derzhavnoi movy. (2025, June 24). Upovnovazhenyi pro cherhovyi proiav polityky linhvotsydu rf – zaboronu vyvchennia ukrainskoi movy v shkolakh na TOT [The Commissioner on another manifestation of the RF policy of linguocide – banning the study of the Ukrainian language in schools in the temporarily occupied territories] (Official website). <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/upovnovazhenyi-pro-cherhovyi-proiav-polityky-linhvotsydu-rf-zaboronu-vyvchennia-ukrainskoi-movy-v-shkolakh-na-tot> (In Ukrainian)
26. Bakalchuk, V. O. (2022). Kulturnyi henotsyd yak skladova mizhnarodnoho zlochyну RF v Ukraini [Cultural genocide as an integral part of the international crime of the Russian Federation in Ukraine]. *Stratehichna panorama* [Strategic Panorama], (Spec. Issue), 72–79. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.specialissue.2022.07> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 27.03.2026
The article is recommended for printing 24.05.2026

The article was revised 01.05.2026
This article published 30.05.2026